

U.1975B.87

Almindelige emner 11.9, 4, 9

Anmeldelse

Preben Stuer Lauridsen: »Studier i retspolitisk argumentation«. København 1974, XX + 668 pp.

Anmeldt af professor, dr. jur. Mogens Koltvedgaard

1. Forfatteren erhvervede i december 74 den juridiske doktorgrad ved Københavns Universitet på ovennævnte afhandling. Erhvervelsen af en juridisk doktorgrad på en afhandling inden for den almindelige retslære er en stor begivenhed, ikke blot for forfatteren, men også for hele den juridiske almenhed. Det skete sidste gang d. 12.10.1934, hvor Alf Ross forsvarede »Virkelighed og Gyldighed i Retslæren«. I tidsmæssig henseende er der således en bred generationskløft mellem værkerne. I indholdsmæssig henseende et svælg. Alligevel er de knyttet tæt til hinanden, idet væsentlige dele af den nu foreliggende afhandling er en drøftelse - og kritik - af Ross' grundlæggende principper. Forsvarshandlingen var derfor ikke blot en akademisk, men tillige en historisk begivenhed, hvis højdepunkt var Alf Ross' smukke af slutningsord til doktoranden.

Den foreliggende afhandling må anses for et banebrydende arbejde, der utvivlsomt vil give anledning til megen debat i årene fremefter. Værket er først og fremmest karakteristisk ved sin stærke fremhævelse af juriststandens medansvar for samfundsudviklingen. Værket beviser klart forf.'s store videnskabelige evner, og det er - såvel i emnevalg som i emnets nærmere bearbejdelse - af stor almen interesse. På grund af sit stærke islæt af *videnskabsetiske* betragtninger er værket af meget principiel og ideologisk beskaffenhed. Dette indebærer en alvorlig fare for virkelighedsfjern idealisme og anden ideologisk himmelfart. Det bør derfor præciseres, at afhandlingen er solidt forankret i omfattende empiriske studier og gode juridiske traditioner. Et af forf.'s hovedprincipper er derfor - naturligt nok - at enhver overvejelse om ændringer i det bestående retssystem forudsætter et meget nøje kendskab til og en meget nøje analyse af dette. De er en jurist, der skriver for jurister.

2. Afhandlingen omhandler den *retspolitiske argumentation*, men indeholder meget andet. Den er opdelt i tre hovedafsnit. I det første redegøres der for problemstillingen samt for en række metodologiske, terminologiske og principielle standpunkter. Andet hovedafsnit indeholder et opgør med den realistiske retsteori og oparbejdelsen af en ny retsteori. Afsnittet, der omhandler den centrale problemkreds om retsvidenskabelig efterprøvelse, er i og for sig et »udenværk« i forhold til afhandlingens hovedproblem, men det er nødvendigt af hensyn til forf.'s hovedthese, hvorefter retspolitikken er en del af retsvidenskabens.

Tredje hovedafsnit omhandler selve den retspolitiske virksomhed, analyseret og bearbejdet på basis af begreberne og kriterierne fra første og andet hovedafsnit. Der arbejdes her med en vevselvirkning mellem begrebsdannelser, specialstudier og generaliserende bemærkninger. Samtidig formuleres og specificeres en række generelle krav til den retspolitiske virksomhed.

Med sine i alt 688 sider sætter forf. sine læsere på en meget svær tålmodighedsprøve, og det er utvivlsomt, at afhandlingen ville have vundet betydeligt ved at blive strammet væsentligt. Den store længde svækker værkets gennemslagskraft, og de fleste af dem, som det i øvrigt henvender sig til, vil formentlig falde af på halvvejen. Længden skyldes i første række de meget detaljerede studier over de enkelte betænkninger, navnlig vidnebetænkningen. Disse studier er meget værdifulde og giver afhandlingen den fornødne empiriske ballast, mende kunne med fordel have været gjort væsentligt mere kortfattede. I anden række

skyldes det, at forf. har en del unødvendige gentagelser, krydshenvisninger og lignende, der formentlig beror på en vis mistillid til læsernes indprentnings- og fatteevne.

Afhandlingen er skrevet i en meget levende, personlig stil. Dette er ikke i sig selv kritisabelt, ja den livlige stil er vel netop forudsætningen for at nogen overhovedet kan kæmpe sig igennem så stor en bog. Der er også grund til at fremhæve, at forf.'s argumentationsteknik normalt er fuldt tilfredsstillende i henseende til klarhed og skarphed. Navnlig for så vidt angår skarpheden mangler forf. intet. Fremstillingsformen bringer i øvrigt Fr. Vinding Kruses anmeldelse af Ragnar Knophs

88

»Åndsret« i erindring. Knophs bog er vel et af de bedste eksempler på en let, elegant og samtidig meget indtrængende fremstilling. Alligevel udtalte Fr. Vinding Kruse i sin anmeldelse i U 1937 B 66, at der lejlighedsvis forelå »Slaabroksprog«. Hvis dette var rigtigt - hvad næppe var tilfældet - må man om den foreliggende afhandling sige, at her har forfatteren taget slaabrokken af og optræder i gymnastiktøj. Dette kan være dristigt, bl.a. hvis man - som forf. selv skriver p. 320 - skræver så vidt, at bukserne revner. Men det er i grunden ganske fornøjeligt og ikke kritisabelt, sålænge den videnskabelige soberhed ikke går tabt. Og det gør den ikke.

3. Afhandlingens *hovedthese* er, at retspolitik er en underafdeling af retsvidenskabens, og da den retspolitiske virksomhed således er en videnskabelig aktivitet kan og bør der stilles betydelige krav til dens rette udøvelse. Denne hovedthese opstilles allerede på afhandlingens første side og genfindes i forskellige formuleringer talrige steder i den følgende text.

Taget i sin korte formulering tenderer denne hovedthese mod det cirkulære og bliver derfor temmelig indholdsløs. Dette skyldes bl.a. forf.'s videnskabsbegreb, der ikke overalt er veldefineret, og som næppe heller kan defineres helt præcist. Det cirkulære fremtræder fx. p. 71 medio, hvor det fremhæves, at retspolitikken *afgrænses* ud fra kriterier, som medfører, at der kan og bør stilles videnskabelige krav til virksomheden, og at retspolitikken derfor er en form for videnskabelig virksomhed. Når man afgrænser arbejdsfeltet på denne måde, synes kravene at fremtræde som en selvfølge. En meningsfuld drøftelse af forf.'s standpunkter opnås derfor bedst ved at *reformulere* hovedthesen. En sådan reformulering ligger skjult i teksten, men kan gøres mere explicit. Man kan således - med bibeholdelse af forf.'s standpunkter, men ikke med rækkefølgen af hans argumenter - opdele hovedthesen i følgende fem sætninger, hvoraf to er påstande, to er definitioner og én er et normativt udsagn af etisk beskaffenhed:

- 1°. Jurister udøver ofte en *lovforberedende virksomhed* ved deltagelse i kommissioner, lovudvalg og lignende.
- 2°. Denne virksomhed benævnes *retspolitik*.
- 3°. Til udøvelse af retspolitik *bør* der stilles en række *krav* om korrekthed, fuldstændighed, åbenhed, saglighed, uafhængighed og objektivitet (inter-subjektivitet).
- 4°. Sådanne krav stilles *faktisk* også i det praktiske retsliv.
- 5°. Den omhandlede virksomhed - retspolitikken - betegnes som en *videnskabelig* aktivitet.

Om disse fem sætninger, der udtømmer forf.'s hovedthese - men langt fra afhandlingens indhold, jf. nedenfor pkt.4 - kan bemærkes følgende:

ad 1°. At denne påstand er rigtig er indlysende. Den giver imidlertid anledning til bemærkninger dels om afhandlingens emnemæssige afgrænsning, dels om den involverede personkreds. I emnemæssig henseende er det iøjnespringende, at der også udøves »lovforberedende virksomhed« på anden måde end gennem deltagelse i lovudvalg og lignende. Det er således Mart, at også den mere »frie« forfattervirksomhed ofte og helt bevidst indeholder mange forslag eller overvejelser, der senere omsættes til praktisk lovgivning. Forf. strejfer lejlighedsvis disse forhold, bl.a. p. 335, men de burde måske have været trukket stærkere frem. Jeg er imidlertid enig med forf. i, at udvalgsarbejdet - og dermed de trykte betænkninger - ikke blot er et centralt emne, men at det også rummer et materiale, der er velegnet til analyse og vurdering. Det er ligefrem en guldgrube for en forsker, og det er derfor udmærket, at det nu er bearbejdet. Den nærmere udvælgelse af materialet - betænkningerne fra 1950-72 - er god og hensigtsmæssig, når henses til afhandlingens formål, der ikke er af historisk art, jf. i øvrigt nærmere om undersøgelsesmaterialet p. 103 f og p. 637 f f.

Spørgsmålet om *personkredsen* er af afgørende betydning for forståelsen af hele afhandlingen, men her må man vistnok konstatere, at der er en vis mangel på klarhed og konsekvens. Forf. åbner op p. 1 med at tale om »jurister« i bred almindelighed. p. 93 er det blevet til »typisk af kvalificerede jurister indenfor deres respektive fagområder« (udh. her), »ofte« universitetslærere og forskere, men andre kan dog også være med. Og p. 349 (jf. bl.a. også p. 340 og 342) - hvor argumentationen for hovedthesen køres frem med sin stærkeste kraft - tales der udelukkende om »retsvidenskabsmænd«. Læseren bringes herved i vildrede om, hvem det i grunden er, der skal honorere de betydelige krav, som forf. opstiller. Jeg vil

89

vende tilbage til dette spørgsmål, når jeg når frem til sætning 5°. Her vil jeg blot fremhæve den uklarhed, der ligger i glidningen, og de konsekvenser det har bl.a. for bedømmelsen af personer, der kan være såvel fagkyndige som interesserepræsentanter. Jeg finder det således ikke korrekt, når forf. p. 108 generelt fordømmer en fagkyndig, der erklærer at være interesserepræsentant, eller hvor dette klart fremgår af udnævnelser, og hvor denne rolle influerer på den pågældendes argumentation. En sådan fordømmelse er formentlig kun på sin plads overfor en bestemt personkreds, nemlig videnskabsmændene.

ad 2°. Terminologien »*retspolitik*« er hensigtsmæssig, fordi den er ganske godt indarbejdet i Danmark og i øvrigt også andetsteds (»*Rechtspolitik*«). Ordet er imidlertid noget værdiladet og åbner strax op for en diskussion om relationen retspolitik/politik, som naturligvis skal tages, men som ikke er den mest relevante. Den »professionelle skala« spænder over den retsanvendende, den retsbeskrivende og den retsskabende virksomhed. Denne skala er sammenhængende og tildels udflydende, idet den, der anvender retten, samtidig skaber ny ret, - den, der beskriver, skaber også osv. Ord har som bekendt en magisk indflydelse på tænkningen, og ordet »retspolitik« hænger sig så fast i det politiske, at man let kommer til at overse andre - mere væsentlige - momenter. Det er en af forf.'s fortjenester, at han har fremhævet disse andre momenter - de »videnskabelige« - men dette burde muligvis have virket tilbage på ordvalget. Personligt ville jeg nok foretrække den mere neutrale benævnelse »*legislative overvejelser*«, men sådanne latinske antikviteter er jo næppe nogen god handelsvare i vore dage. Om »de lege ferenda« gælder det samme, men i endnu højere grad. Dette sidste udtryk omtales i øvrigt flere steder i afhandlingen, bl.a. p. 347 og 333 f. Retspolitik skal opfattes som synonymt hermed.

ad 3°. Sætningen om, at der til udøvelse af retspolitik *bør* stilles en række krav om korrekthed, fuldstændighed, saglighed osv. er afhandlingens centrale videnskabetiske postulat. Sætningen har naturligvis

ikke karakteren af at være forf.'s »private« mening, men den tilkender et fagkyndigt begrundet standpunkt, der indstiller sig til accept eller forkastelse blandt fagfæller.

Forf. begrundet disse krav adskillige steder, dels i form af begrundelser, der er afledt af et videnskabsbegreb, dels mere originært, måske bedst p. 79: »Vi må og skal... formulere... krav til de bevidste menneskelige aktiviteter, der... metodisk og planmæssigt... griber ind i vore medmenneskers tilværelse«.

Der er næppe tvivl om, at de fleste, ja vel i grunden alle fagkyndige må indskrive sig blandt acceptanterne, jf. også strax nedenfor om sætning 4°. Kravene til den retspolitiske virksomhed er mindst lige så velbegrundede, som tilsvarende krav til den retsanvendende og retsbeskrivende virksomhed. Jeg finder derfor ikke anledning til at drøfte hovedsynspunktet. Derimod kan der måske være grund til at drøfte, om forf. ikke lejlighedsvis spænder kravene for stærkt.

Forf. er meget ubønhørlig og har ikke meget tilovers for de praktiske vanskeligheder, der møder retspolitikeren. Et af de krav, der ikke synes at forekomme i hans i øvrigt, meget omfattende katalog, er kravet om *effektivitet*. De ideale fordringer skal imidlertid konfronteres med de barske realiteter, der nu engang gør sig gældende ved al praktisk virksomhed. Forf. berører lejlighedsvis disse forhold, navnlig p. 389 f om retspolitikeren, der arbejder under et vist *tidspres*, men modifikationerne er beskedne. Forf. har det som alle andre moralister: Han vil ikke give køb. Der er ikke plads for »taktiske kompromisforslag« og lignende, jf. bl.a. udviklingerne p. 117 om »upålidelighed«, »etisk uansvarligt« osv.

Selvom man i princippet kan give forf. medhold et langt stykke, bør det dog fremhæves, at hans kritik er for hvas. Dette skyldes bl.a., at han ofte overser, at ikke alt kan læses ud af den trykte tekst i betænkningerne. Mange lodige drøftelser forbliver utrykte, og mange »taktiske kompromisforslag« dækker over en velovervejede argumentation, der tildels - er kommet til kort overfor ønsket om at få arbejdet færdiggjort. Selve teksten føres jo i øvrigt normalt altid i pennen af udvalgets sekretær, der har den vanskelige opgave at få formuleret noget, som alle - eller dog flertallet - kan skrive under på. Dette stiller ofte betydelige krav til den pågældendes diplomatiske evner, bl.a. fordi såvel for stærke som for svage formuleringer kan genåbne udvalgets principielle stridigheder.

ad 4°. Forf. verificerer i rimelig grad sin påstand om, at sådanne krav faktisk også stilles i det praktiske retsliv. Dette dokumenteres fx. gennem den

90

faglige kritik af betænkningerne, der publiceres i de faglige tidsskrifter og lignende. Hans morallære svæver altså ikke frit i luften. Verifikationen kan dog give anledning til et par bemærkninger.

For det første er jeg ikke overbevist om, at arbejdet foregår helt så *politisk neutralt*, som forf. postulerer, bl.a. p. 110 om udvælgelsen af de kompetente fagfolk. Spørgsmålet er naturligvis vanskeligt at besvare helt præcist, men det må vistnok erkendes, at der foregår en vis politisk styring, i hvert fald for så vidt angår de lovarbejder, der er meget oppe i den almene politiske debat.

For det andet finder jeg ikke, at forf. har ramt helt rigtigt i sin redogørelse for bindingen til *kommissoriet*. Han er inde på det flere steder, navnlig p. 110 f, 575 og 583 ff. Her nedvurderes kommissoriets betydning formentlig for stærkt. Jeg er enig i, at det normalt hverken kan eller vil afgrænse de hensyn, der kan inddrages i overvejelserne, men det afgrænser normalt arbejdsopgaverne - og disse kan ikke altid skilles fra indholdet - og denne afgrænsning respekteres temmelig indgående. p. 583 nævnes eksempler på udvidelser med og uden formel hjemmel og p. 585 udtales, at »af og til synes dog et kommissorium at blive taget særdeles højtideligt«. Bag disse forskelligheder ligger dels forskelle i opfattelser og arbejdsform, dels - og navnlig - at der ofte ved kommissoriets udformning har været kontakt med udvalgets formand. Og dette

gælder også den senere skæbne, idet der hyppigt foretages underhåndsförhandling om kommissoriet, der ikke omtales i betænkningen: Man spørger bagud om ministeriet ønsker disse forhold belyst, eventuelt om man ønsker kommissoriet ændret formelt. Der er med andre ord større styring end hvad som fremgår umiddelbart af teksten.

I forbindelse hermed kan jeg ikke tilbageholde et lille hjertesuk over forf.'s behandling af det spørgsmål, der er af så stor betydning i forbindelse med mange danske lovarbejder: Hensynet til *nordisk retsenhed*. Forf. præciserer meget klart p. 575 f, at dette *ikke* er noget væsentligt hensyn. Hans beskrivelse og vurdering rammer vistnok »gennemsnitsmeningen« ret præcist, men personligt er jeg dybt uenig. Da dette spørgsmål har været drøftet adskillige gange igennem mange år, skal jeg undlade at gå i detaljer. Om min egen opfattelse vil jeg tillade mig at henvise til diskussionsindlægget i Svensk Juristidning 1973 p. 398.

Uanset disse bemærkninger er der som nævnt ingen tvivl om, at forf.'s påstand er korrekt: I det praktiske retsliv stilles der faktisk betydelige krav til den retspolitiske aktivitet. Men - kan man da spørge - i hvilket omfang *honoreres* disse krav? Dette er spørgsmålet om generel kvalitetsvurdering, og en sådan er naturligvis meget vanskelig. Det er dog ret klart, at kravene ikke altid honoreres fuldtud. Og det er netop her, at man finder værdien af forf.'s omfattende detailundersøgelser. Disse undersøgelser kan opleves som en gold ørkenvandring, men - tålmodigheden forudsat - er de dog meget frugtbare, idet man netop herigennem hæver sig op over banaliteterne, de generelle udsagn og de vage gisninger. Enhver kan naturligvis komme og sige, at fx. *vidnebetænkningen* ikke er »helt tilfredsstillende«. Forf. angiver præcist, hvori det utilfredsstillende består. Vidnebetænkningen er i øvrigt et godt og velvalgt eksempel, og det, der siges om den, er i mange henseender korrekt. Den ville utvivlsomt være blevet affattet anderledes, hvis man inden affattelsen kunne have læst den nu foreliggende hudfletning, - hvilket af gode logiske grunde ikke var muligt. På den anden side giver forf. næppe fornøden kredit for et af de synspunkter, der var fremme i arbejdet - men som næppe blev løst på den rette måde - at man ønskede at få et let praktikabelt system.

Vidnebetænkningen er imidlertid kun et eksempel og også andre lovforberedende arbejder drøftes indgående. Forf.'s generelle vurdering synes at være, at man arbejder på et rimeligt kvalitetsniveau, alle omstændigheder taget i betragtning. Dette er også min opfattelse.

ad 5°. Den sidste bestanddel af forf.'s hovedthese er af definitorisk beskaffenhed, idet den går ud på, at den retspolitiske virksomhed skal betegnes som en *videnskabelig* aktivitet. Opfattet således - som et definitionsspørgsmål - kan problemet siges at være mindre væsentligt: Aktiviteten findes, og kravene skal stilles. Etiketten er uvæsentlig. Dette udtales også af forf. p. 83: »Man kan så for min skyld for så vidt kalde retspolitikken, hvad man vil«.

Forbeholdet »for så vidt« dækker imidlertid over noget meget væsentligt - herunder en væsentlig uklarhed - i afhandlingen, som jeg allerede har berørt under 1° vedrørende afgrænsningen af »personkredsen«.

Udgangspunkterne er på den ene side den *faktiske virksomhed* (retspolitikken), på den anden

91

side et eller andet *videnskabsbegreb*. Dette sidste er ikke skarpt afgrænset og kan - jf. p. 69 - næppe heller afgrænses præcist.

Spørgsmålet er derfor, hvorfor forf. hele tiden taler om aktiviteten som *videnskabelig*. Dette er særligt påfaldende, når det flere steder fremhæves, at der er tale om *etik*, vel tydeligst p. 321, hvor det udtales, at retspolitikken er »af fundamental etisk karakter«.

Forf. har naturligvis en bærekraftig begrundelse for den stærke anvendelse af videnskabsteorien. Den kommer frem adskillige steder, bl.a. p. 340, jf. p. 342, hvor det fremhæves, at det er de samme folk - *videnskabsmændene* - der udøver såvel den mere traditionelle rets-

virksomhed som retspolitikken. Og disse folk kan rimeligvis ikke have en forskelligartet etik alt efter karakteren af den virksomhed de udøver.

Hvis vi lægger os fast på denne argumentation - og den er efter mit skøn sund og god - nødes man imidlertid til at *indskrænke* eller opdele den generelle hovedthese, idet vi kan konstatere som et faktum, at også andre end »videnskabsmænd« deltager i det lovforberedende arbejde som fagligt kompetente personer.

I de fleste lovudvalg og lignende medvirker der eksempelvis højt kvalificerede advokater. Der er ingen tvivl om deres fagkundskab. Men de er ikke videnskabsmænd, ej heller efter deres egen opfattelse. Dette er imidlertid *ikke* ensbetydende med, at der ikke er »etiske« grænser for, hvad de kan og bør gøre i et lovudvalg, end ikke hvis de ganske klart også er »interesserepræsentanter«, fx. hvis de er udpeget af en erhvervsorganisation. Grænserne for deres adfærd afstikkes imidlertid ikke af videnskabsetikken, men af den almene *professionelle etik*, ganske på linie med de grænser, der bl.a. gælder under udøvelsen af en anden vigtig del af advokatgerningen, nemlig gerningen som forsvarer.

Indholdet af den professionelle etik svarer i mange henseender til videnskabsetikken, men der er dog ikke tale om fuldstændig identitet. Videnskabsmanden bærer bl.a. den tunge byrde, at han - så langt hans evner og viden rækker - skal fremdrage *alle* argumenter, også de for hans hovedsynspunkter ubehagelige.

Retspolitik som *faglig udøvelse* afgrænses herefter på dobbelt måde: Dels gennem den professionelle etik - der gælder for alle fagkyndige - dels gennem videnskabsetikken, der kun gælder for videnskabsmændene. Disse sidstnævnte har i øvrigt efter forf.'s opfattelse en særlig pligt til at deltage aktivt i legislative overvejelser, alt efter forholdenes nærmere beskaffenhed. Heri er jeg ganske enig.

4. Som indledningsvis berørt indeholder afhandlingen andet og mere end den nu omtalte hovedthese. Den indeholder navnlig i sit 2. hovedafsnit (p. 125 ff) et opgør med den såkaldte »*realistiske retsteori*« og et forsøg på en ny retsteoretisk grundlægning. Dette afsnit er principielt meget vigtigt, og det vil formentlig give anledning til megen debat, såvel på det rent filosofiske som på det almene retsteoretiske plan.

Afsnittet er i alt væsentligt et opgør med *Alf Ross'* synspunkter. Dette er på én gang afsnittets styrke og dets svaghed. Dets styrke fordi Ross' tanker har præget al dansk retsteori i snart en menneskealder, således at der virkelig er grund til et voldsomt stormløb, hvis fæstningen skal indtages. Dets svaghed fordi Ross' forfatterskab er meget omfattende, hvorfor det kan være vanskeligt at opfange alle nuancer og udviklinger. I den foreliggende drøftelse har forf. i første række koncentreret sig om de synspunkter, der er fremført i »Ret og Retfærdighed« (1953). Det er givet, at Ross senere har ændret, modificeret eller nuanceret nogle af disse, bl.a. i bogen om »Directives and Norms« (1968), et værk, som forf. naturligvis også omtaler. Alt i alt kan det dog nok hævdes, at drøftelserne ikke yder Ross fuld retfærdighed som forfatter og videnskabsmand. Det kan måske også siges, at forf. »overreagerer« overfor Ross. Psykologisk er dette letforståeligt - det gør enhver, der afsværges hele den sum af principielle betragtninger, der hidtil har udgjort fundamentet for hans videnskabelige indstilling. Og man må jo også benytte stærke våben, når man går på mastodontjagt. Med disse reservationer i mente er der imidlertid ingen tvivl om, at forf.'s opgør med den realistiske retslære er overordentlig interessant læsning.

Felttoget føres frem i to angrebsbølger: Først kommer den filosofiske panserkile. Derefter det mere jordnære infanteri. Eller med andre ord: Ross *kan* ikke have ret på grund af erkendelsesteoretiske forhold. Og Ross *har* ikke ret, idet det reale indhold af hans lære er noget andet end det han når frem til.

Den filosofiske panserkile er spørgsmålet om den såkaldte *korrespondensforudsætning*. Forf.'s

92

filosofiske ståsted er her det han kalder »nyere sprogteori«, hvilket han p. 40 definerer som ensbetydende med *Arne Thing Mortensen: »Perception og sprog«* (1972). Det er nu klart, at enhver forf. er berettiget til at vælge sit filosofiske ståsted efter bedste overbevisning. Det er også klart, at en retsvidenskabelig forf. ikke selv behøver at fremstille eller føre bevis for denne filosofis almene indhold eller berettigelse. Han skal blot præcisere sit ståsted. Det er naturligvis en selvfølge, at hans argumentation herefter står og falder med det filosofiske fundament, men om dette er holdbart eller ej er typisk et anliggende, der ikke egner sig til endelig afgørelse blandt fagjurister.

Jeg finder nu, at forf. har gjort sig selv en bjørnetjeneste ved at definere sit filosofiske ståsted i så tæt tilknytning til et enkeltstående dansk værk, som forholdet er. Han rammes dermed af enhver kritik, der kan gøres gældende overfor dette, og en sådan kritik kan formentlig gøres gældende, ganske uanset Thing Mortensens værk har indbragt ham den filosofiske doktorgrad her ved Universitetet. Jeg mener ej heller, at det er korrekt at forf. definerer sit ståsted på denne måde, idet fundamentet - således som det også antydes af forf. - er langt bredere: Thing Mortensens værk er en enkelt - men for forf. vigtig - »fremtrædelsesform« for en meget bred og betydningsfuld filosofisk retning, der normalt relateres til Wittgenstein, Austin, Ryle, Searle m.fl. Den har utallige tilhængere, ikke mindst i de engelsktalende lande. En tilintetgørelse af den bag fremstillingen liggende filosofi kræver derfor langt stærkere midler end den blotte benægtelse af Arne Thing Mortensens existensberettigelse.

Jeg vil ikke undlade at fremhæve, at den filosofiske indstilling, som forf. gør til sin, ikke fremkalder nogen positive følelser hos mig. Det er ikke min filosofi. Det ville imidlertid føre alt for vidt, hvis jeg skulle begrunde dette standpunkt, og et juridisk fagtidsskrift er næppe heller stedet for en sådan debat. Jeg er heller ikke kompetent til at føre en sådan debat. Derimod føler jeg mig helt kompetent til at afgøre, at forf. ikke har valgt sit ståsted uden overvejelse og indsigt, og at der er mange kompetente fagfolk, der vil støtte ham. At vore veje skilles her, er da af mindre betydning, idet vi hver især med sindsro kan sætte os til at vente på, at filosofferne æder hinanden. Vi handler begge ud fra den - indtil videre berettigede opfattelse - at vi hver især har ret. Hvem vil fremtiden afgøre.

De øvrige indvendinger mod den realistiske retslære - infanteriet - påkalder sig formentlig større interesse blandt jurister, og de kan læses og vurderes helt selvstændigt, uden hensyntagen til det filosofiske. Det er her min opfattelse, at forf. i langt de fleste henseender har ramt rigtigt, og jeg kan derfor i alt væsentligt slutte mig til hans resultater, der bl.a. fører frem til en mere »naturlig« og tvangfri opfattelse af retsbegrebet og navnlig af domstolenes betydning. Hans egen real-normative teori er - som han selv præcisere p. 186 - vel hverken ny eller epokegørende. Det er imidlertid første gang den fremstilles samlet og i klar relation til hidtidig opfattelse.

Forf.'s kritik af den realistiske retslære er overordentlig inciterende læsning, som ingen teoretisk interesseret jurist bør gå glip af, ja man kan simpelthen ikke tænke sig nogen fremtidig forsvarlig drøftelse af retsteoretiske emner, der går uden om denne fremstilling. Dette gælder især kritikken af de hyppige og ofte lidet gennemtænkte prognoseteorier, der her virkelig bliver blotlagt. Samtidig gøres det klart, at selve realismens grundlov langt fra udtømmer det juridiske repertoire: Det er muligt - endog sandsynligt - at der kun er én verden og én erkendelse, men retsvidenskabens virkefelt rækker i så fald langt ud over erkendelsen.